

Тоғузбаева Алия,
“Халықаралық қатынастар” мамандығының 1 курс PhD докторанты,
Ғылыми жетекшісі: т.ғ.д., профессор Г.А. Мовкебаева

ЕАЭО ПЕН ЖІБЕК ЖОЛЫ ШЕҢБЕРІНДЕГІ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҮШІН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Еуразиялық экономикалық одақ пен Жібек жолы елдері сыртқы факторлардың ұлттық экономиканың дамуына ықпалын арттыруда қандай да бір кері әсерді төмендету жолдарын бірлікте қарастырды. Өз кезегінде мұндай үдерістер еуразиялық кеңістіктің даму үлгісі ретінде қаралатын интеграциялық процестерді нығайта түсті. Бірыңғай кеңістік аясында Одақ елдерінің энергетикалық қауіпсіздігін нығайту қажеттілігі артып келеді. Энергетикалық интеграция үдерісінің әлсіз болуы белгілі бір жағдайда экономикалық, техникалық және әлеуметтік те артта қалушылыққа алып келетіндіктен, ЕАЭО кеңістігіндегі елдер арасында интеграциялық үдерістерді күшейту нәтижесінде қаржы, энергетика және тасымалдау нарығын біртіндеп біріктіру және қалыптастыру арқылы еліміздің энергетикалық қауіпсіздігін нығайту қажет екендігі белгілі.

Бүгінгі таңда әртүрлі себептермен орын алып отырған жаһандық экономикалық дағдарыстар ертеректе қабылданған шараларды, соның ішінде энергетикалық қауіпсіздік пен тұтас экономикалық даму қоршаған орта және әлеуметтік саланың теңгерімін қамтамасыз ете алмайтындығын көрсетті. Осыған байланысты қазіргі уақытта реттілікпен мемлекеттік және аймақтық энергетикалық интеграцияны дамытып, халықаралық нарыққа тиімді бағамен сұранысқа тап энергетикалық өнімді ұсынуы керек. Оның үстіне еліміз үшін аса маңызды ЕАЭО пен Жібек жолы торабындағы мемлекеттермен тығыз энергетикалық байланыстарды әрі қарай дамытқан жөн. Бұл байланыстарды әрбір ел үшін биологиялық, су, жер, минералды және энергетикалық ресурстарды қамтитын тұрақты дамудың ресурстық базасын қалыптастырудан аңғаруға болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы «2030 жылға дейін Еліміздің энергетикалық кешенін дамыту тұжырымдамасында» энергетика секторының өнімдерін халықаралық нарықта сатудан түскен кірістер Қазақстанның инфрақұрылымын белсенді түрде дамытуға, озық технологиялар трансферіне, экономиканың инновациялық дамуына ықпал етуге, халықты жұмыспен қамтамасыз етуге және әлеуметтік саланың дамуына үлес қосуға мүмкіндік беретіні нақты жазылған [1]. Осы тұрғыдан алғанда көтеріліп отырған мәселенің маңыздылығы Қазақстан Республикасы Президентінің «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты 2010 жылғы 29 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауының және 2010-2014 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасының мазмұнымен айқындалатынын атап өткен жөн.

Маңызды объект деп есептелінетін энергетика адам қызметінің барлық салалары үшін ресурстық базаның негізгі компоненті болып табылады, ал екінші жағынан алғанда, тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компоненттерін біріктіру үшін негіз жасайтын экономиканың қуатты секторы болып есептеледі. Дегенмен, өткен ғасырдың парадигмасында энергетикалық кешеннің дамуы Қазақстан Республикасының стратегиялық мақсаттарына қауіп төндіріп, елдің энергетикалық қауіпсіздігін төмендетуге, қоршаған ортаның жай-күйін нашарлатуға және экономикалық өсудің қосымша қауіп-қатерлерін туындатуға жол ашқанын есепке алу қажет. Сондықтан ЕАЭО пен Жібек жолы торабындағы елдер арасындағы Қазақстан Республикасының энергетикалық саладағы интеграциясын 2013 жылдан бастап, қазірге дейінгі уақытты айқындай отырып, дамудың болжамдық сценарийлерінің кезеңдерін және мазмұнын ашу өз маңыздылығын көрсетуде.

Жоғарыда атап көрсеткеніміздей Еуразиялық экономикалық интеграцияны дамытуда ЕАЭС-ға қазақстандық өнімдерін кеңейту мәселесі 2025 ж. дейін болашақтағы басты міндеттердің қатарында қалып отыр. Осы мәселе бойынша қазақстандық бизнестің әлемдік

беделіне байланысты проблемалар туындауда. Қазақстандағы еуразиялық интеграцияны сынға алушылар бұл орын алып отырған жағдайдың Қазақстанның басқа шет мемлекеттермен сауда-саттығын жүргізуге мол мүмкіндік беретіндігін айта отырып, белгілі бір дәрежеде өзге елдердің технологиясын импортталуына жол беретінімізді, және және ұзақ мерзімді перспективада мүмкін болатын өндірісті жетілдіруге мүмкіндік беретіндігін де көрсетеді. Еуропалық Одақ бұл бастамада Қазақстанның басты әріптесіне айналды және 2018 жылы Еуропалық Одақпен сауда айналымы 20,4%-ға төмендеді, қазірдің өзінде 2015 жылмен салыстырғанда 39%-ға шегерілген, дегенмен де бұл жағдай аса қауіпті емес деп танылуда [2].

Қысқа мерзімді перспективада, Қазақстан болашақта Еуропалық Одаққа сыртқы сауда айналымын кеңейтетін сыңайлы, бұл ЕАЭО өзіндік әсерін тигізеді [3]. 2014 ж. Н.Ә. Назарбаев, Еуропалық экономикалық кеңестің жоғары деңгейдегі кеңесі алдындағы съезінде былай деген: «Алматы қаласы бойынша 2025 ж. қаржы нарықтарының реттелетін органы туралы шешім қабылдайды. Мен, Еуразия экономикалық орталығының қаржы орталығы ретінде Алматы позицияларын орналастыруды ұсынамын және финрегулятордың бірігуін ұсынамын». Сонымен қатар, ЕАЭО қаржы одағымен біртұтас валютаның құрылуы туралы, Қазақстан басшылығы өз позицияларын ұстайды [4].

Посткеңестік ауқымдағы интеграциялық үдерістерді нығайту және Қазақстанның ЕАЭО пен Жібек жолы торабындағы елдерімен экономикалық ынтымақтастығын күшейту аясында еліміздің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері оның орнықты дамуының қажетті шарты ретінде барған сайын маңызды болып келеді. Энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұзақ мерзімді стратегиялық міндет болып табылады және елеулі әлеуметтік-экономикалық, сонымен қатар сыртқы саяси шешімдерді қабылдаған кезде мемлекет басшылығы Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігінің қазіргі жағдайын және оның өзгерістеріне қатысты қабылданған шешімдердің әсерін бағалауы тиіс. 2016 жылы Қазақстандағы экономикалық өсімнің 1,2 % төмендеуі мұнай мен басқа да шикізат өнімдерінің әлемдік бағасының төмендеуіне байланысты болды. Қазақстан Республикасы экономикасының өсу қарқыны 2016 жылы 2017 жылмен салыстырғанда теңдей түсті. Алайда, 2017-2018 жж. Қазақстан экономикасы 4% біркелкі өсім көрсеткіштерін көрсетті [5].

Қазақстан экономикасының ЕАЭО пен Жібек жолындағы мемлекеттерге интеграциялануы энергетикалық қауіпсіздігінің екі көрсеткішіне, яғни мұнай бағасының төмендеуі мен шикізат өнімнің сұранысына кері әсерін тигізді, әрине бұл Ресейдегі айырбастау бағамының өзгеруімен байланыста етене жүрді. Сонымен қатар, энергетикалық қауіпсіздікке Ұлттық қордың ЖІӨ-нің 38 % құрайтын трансферсіз мемлекеттік бюджеттің тапшылығы негіз болды [6]. Екінші жағынан алғанда, энергетикалық интеграция кеңейтіліп, өнімге деген сұраныс ауқымы артты және Одаққа мүше елдерге инвестициялар ағыны жандана бастады.

Зерттеу барысында энергетикалық қауіпсіздіктің ағымдағы жағдайы мен оның өзгерістерін бағалау үшін келесі болжамдық сценарийлер көрсеткіштерін зерделеу таңдалды: энергетика секторындағы негізгі құралдарды жаңғырту коэффициентінің саралануы; отын-энергетикалық ресурстарды тұтыну импортын сұрыптау; халықтың жан басына шаққандағы электр энергиясын тұтыну мәселесін қарастыру; жалпы электр энергиясын өндірудегі жаңартылатын энергия көздерінің үлесін айқындау; жан басына электр энергиясын өндіру. Осыған байланысты ҚР Ұлттық экономикалық министрлігінің статистикалық комитеті мен Энергетика министрлігінің берген мәліметтері негізінде 2011-2018 жж. аралығындағы салыстырмалы зерттеу жүргізіліп, Қазақстандағы энергетикалық қауіпсіздік екі көрсеткіш негізінде қамтамасыз етілетіндігін анықтадық: отын-энергетикалық ресурстардың импортын тұтыну және электр энергиясының жалпы өндірісіндегі жаңартылатын энергия көздерінің үлесі 2015 жылдан бастап жалпы өндірістегі жаңартылатын ресурстардың үлесі шекті (қауіпсіз) деңгейге жеткен.

Энергетикалық қауіпсіздіктің деңгейін адам басына шаққандағы электр энергиясын өндіру көлемінің ұлғаюы - 2011 жылдан 2018 жылға дейін 18% және тұтыну көлемінің 3% төмендеуіне себеп болды деуге негіз бар. Қазақстанның энергетикалық сальдосы 2013

жылдан бастап халықтың электр энергиясын тұтыну Ресейден артық электр энергиясын экспорттауға мүмкіндік беретін өндіріс көлемінен аз екенін көрсетеді [7]. (Создание общих рынков...).

Қорытындылай келе, жалпы ғылыми тұжырымдарды төмендегідей факторлармен байланыстыруға болады:

1. Энергетикалық саладағы өнімнің әлсіздігі ЕАЭО пен Жібек жолындағы мемлекеттер арасындағы интеграциялық үдерістерді дамытуда еліміз үшін кері әсерін тигізуі әбден мүмкін. Оның басты себептері инвестициялардың жеткіліксіз деңгейі, кірістің төмендігі, өнімді өндіру технологиясын жаңарту бойынша жүйелі жұмыссыздықты, пассивті маркетингтік іс-әрекеттердің басымдылығы және мемлекеттік қолдаудың төменділігі осы энергетикалық өнімнің халықаралық нарықта бәсекелестікке тап түспеуімен байланысты.

2. Талдау, Қазақстанның ЕАЭО-қа интеграциялануы қаржы және азық-түлік қауіпсіздігінің екі түріне кері әсерін тигізді. Ал энергетика мен көлік қауіпсіздігіне оң әсер етуде, бұл негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің жақсаруымен расталады. Себебі күні бүгінге дейін транспорттық мәселе шешіле келе, еліміз энергетиканың шикізат түрін (мұнай, уран) арзан бағамен Ресей және ҚХР сатуда.

3. Энергетикалық өнімді қамтамасыз ету мәселесі, анықталған көрсеткіштер бойынша, Қазақстан экономикасына, сондай-ақ тұтастай алғанда Одақ көлеміндегі интеграцияға кері әсерін тигізеді. Қазақстан бәсекелестікке қабілетті өнімді шығаруы қажет, қатысушы елдер арасында ортақ нарықты құрып, халықаралық нарыққа өз өнімін делдалсыз ұсынғаны жөн, себебі болашақта еліміздің табиғи байлығы таусылған сәтте экономиканы дамыту қиын болады.

---

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 724 «Об утверждении Концепции развития топливно-энергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года». – 2014.

2. Государственная программа инфраструктурного развития «Нұрлыжол» на 2015-2019 годы // Комитет по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан. URL: <http://www.kfm.gov.kz/ru/activity/strategy-and-program/state-program-on-infrastructure-development-nurly.html>

3. Повышение инвестиционной привлекательности Казахстана – одна из целей создания ЕЭП // Ритм Евразии. – 13 мая 2014 г. // URL: <http://www.ritmeurasia.org/news--2014-05-13--povyshenie-investicionnojprivlekatelnosti-kazahstana-odna-iz-celej-sozdanija-eep-12699>

4. Назарбаев Н.А. Предложил позиционировать Алматы как финансовый центр ЕАЭС // Kazinform.kz, 26 мая. URL: http://www.inform.kz/ru/n-nazarbaev-predlozhit-pozicionirovat-almaty-kak-finansovycentr-eaes_a2662928. – 2014.

5. Статистика внешней и взаимной торговли за 2012-2017 гг. / Комитет по статистике Министерства национальной экономики // <http://stat.gov.kz>

6. Сырлыбаева Б.Р. Устойчивое развитие: проблемы определения и реализации // Казахстан-Спектр. – 2011. – № 4 (50).

7. Создание общих рынков энергоресурсов Евразийского экономического союза. Общий электроэнергетический рынок Союза // <http://www.eurasiancommission.org>